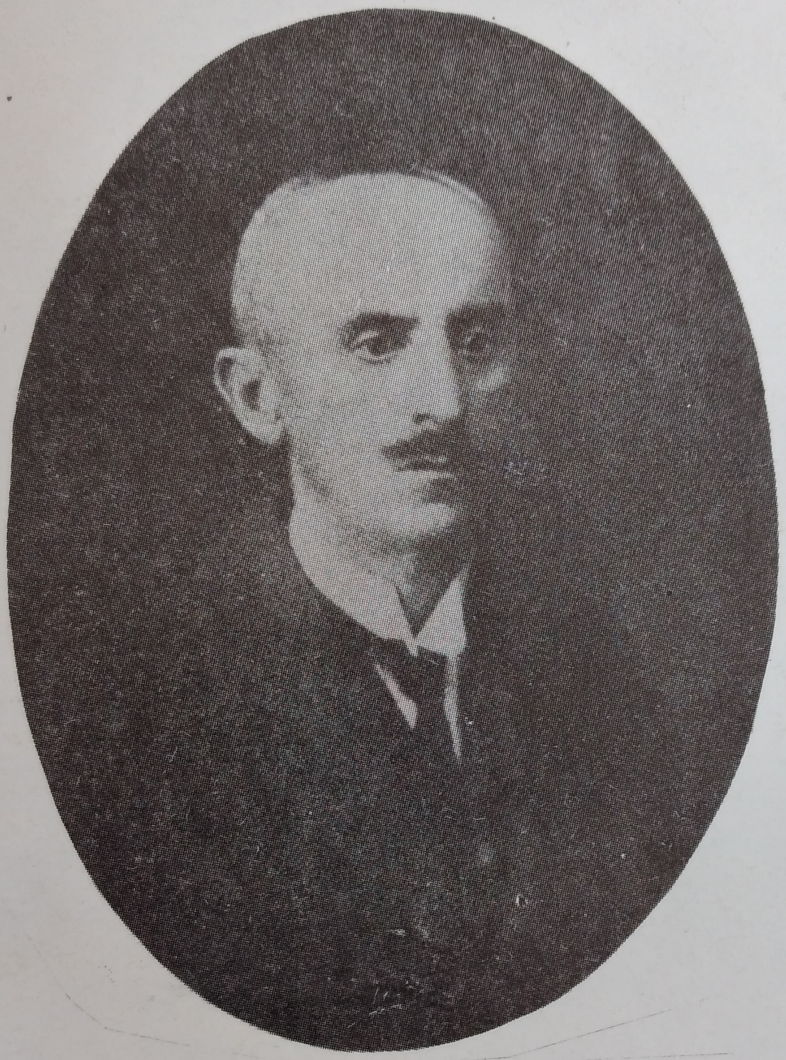

Лазаръ Димитровъ.

СПОМЕНИ

на

ЛАЗАРЪ ДИМИТРОВЪ

за

БОРБАТА ВЪ ДЕБЪРСКО

ПРЕДГОВОРЪ

Споменитѣ и записките на Л. Димитровъ, които съобщавамъ тукъ, съставляватъ сѫществено допълнение къмъ даннитѣ за революционното движение въ Дебърско, съдържащи се въ обнародванитѣ въ III. книга на „Материяли“ спомени на войводитѣ Дѣянъ, Смиле и Митревъ. Къмъ устния разказъ на Лазаръ Димитровъ за събитията въ Дебърско презъ време на Илинденското въстание прибавямъ и нѣколко писани, откѫслечни бележки, които съдържатъ подробности за движенията на четитѣ и воденитѣ отъ тѣхъ сражения съ турски войски и арнаутски башибозукъ. По-голѣма часть отъ бележкитѣ сѫ писани отъ самия Л. Димитровъ, който самъ е родомъ отъ Дебърско и е бившъ мой студентъ по славянска филология, дългогодишенъ учитель въ Одринско и Македония, продължавайки да служи по сѫщото поприще и сега още въ България. Въ споменитѣ на Димитрова важно мѣсто заема и разказътъ му за разискванията въ тайния Солунски конгресъ на 1. I. 1903, въ който се взе сѫдбоносното решение да се подигне общо въстание въ Македония и въ който и Димитровъ е билъ делегатъ отъ страна на Сѣрския окр. револ. комитетъ. Интересни сѫ и сведенията на Димитрова, които се отнасятъ до рев. организация въ Одринско. Правятъ немалко впечатление предположенията на Димитровъ, че Гарвановъ, който въ конгреса е настоявалъ непремѣнно да се вземе решение за въстание, е действувалъ въ споразумѣние съ влиятелни лица отъ ексархийската срѣда въ Цариградъ. Съображенията на Д. не сѫ достатъчно под-

крепени съ факти, та тоя интересенъ въпросъ се нуждае отъ по-нататъшно освѣтление.

Писанитѣ бележки, които се прилагатъ тукъ къмъ разказа на Л. Димитровъ, почватъ следъ гл. III. съ „1. Четата на Марко войвода Дримколски“ и др. нат. Една часть отъ предадения ми ржкописъ, съдържаща нахвърлени и слабо свързани статистични данни и имена на селски войводи, дати на сражения и пр., не можа да бжде използувана. Отъ своя страна азъ поизправихъ правописа на ржкописа.

Л. М.

I.

Биографични данни. Конгресътъ въ Солунъ на 1. I. 1903 г.

28 мартъ 1905 г.

Роденъ съмъ въ с. Дрѣнокъ (Дебърско), въ 1869 г., училъ съмъ се въ селото си при учитель Станко Лазаровъ, родомъ отъ сѫщото село. Той се е училъ въ Сърбия, бѣше свършилъ педагогическо училище, билъ е и въ Дечанския манастиръ. После стана свещеникъ (на 1871 ?) въ наше село.

Азъ постѫпихъ въ Солунъ въ III. отдѣление и следвахъ тамъ до VII реаленъ класъ включително. Гимназията свършихъ на 1888/9, после станахъ главенъ учитель въ Дебъръ въ първоначално и второкласно училище — две години по редъ (1889—1890) год. Презъ 1891/2 се записахъ студентъ въ Висшето училище въ София. Слѣдвахъ две години въ Висшето училище, следъ което станахъ учитель въ Солунъ въ първоначалното училище на Вардаръ-капия, гдето останахъ една година (1893). После отидохъ въ Гумендже за главенъ учитель и инспекторъ на ениджевардарската кааза (презъ 1894/5 год.). Не можахъ да стоя тамъ цѣла година, наклеветиха ме гъркомани и сърбомани, че ужъ съмъ билъ въ свръзка съ нѣкой комитетъ въ София, та ме интернираха въ Битоля. Бѣше решено да бѫда интерниранъ въ Дебъръ, но съ рушветъ сполучихъ да остана въ Битоля, гдето стояхъ четири месеца безъ работа. Тогава завариxъ въ Битоля Пере Тошевъ, Гьорче Петровъ, и др.; имаха вече организиранъ мѣстенъ комитетъ. Подиръ това бидохъ назначенъ въ семинарията въ Цариградъ

презъ есеньта 1895 год. Тъкмо тогава, презъ вакан-
цията, се намѣрихъ въ Солунъ, когато Мелникъ биде
нападнатъ отъ четата на Сарафовъ. 1895/6 прекарахъ
въ Цариградъ. Тамъ формално влѣзохъ членъ въ мѣст-
ния комитетъ, който състоеше отъ: председатель Ля-
повъ и членове Д-ръ Георги Николовъ, лѣкарь (род.
отъ Охридъ), Д-ръ Панче Васковъ (отъ Велесъ), и Тил-
ковъ, учитель въ семинарията и студентъ по правото въ
турския университетъ (той е родомъ отъ Сѣрско). Коми-
тетътъ работѣше повече съ арменцитѣ. Премѣстенъ
бѣхъ въ Одринъ въ гимназията, на която бѣше дирек-
торъ Д. Ивановъ, въ 1896/7. Тогава имаше въ Мустафа
Паша комитетъ на чело съ Павелъ Генадиевъ. Въ Од-
ринъ прекарахъ четири години. Въ града нѣмаше нищо
организирано, но се водѣше агитация. Хр. Коцевъ
бѣше тамъ преди мене, той бѣше турналъ начало. Ста-
нахъ ржководитель на цѣлия окржгъ. Въ града имаше
комитетъ съгласно съ устава на Вжтр. организация. Азъ
бѣхъ председатель, а членове бѣха (1-вата година)
Андонъ Арнаудовъ, Бояджиевъ Владимиръ, (отъ
Охридъ, учитель въ гимназията), Хр. Генчевъ (учитель
въ гимназията, род. отъ Шуменъ), Йотовъ, (род. отъ Т.
Пазарджикъ, учитель въ гимназията). По селата се осно-
ваха комитети: въ околията Чокето (12-тина села) се-
лото Ташлъ-Муселимъ бѣше центърътъ ни. Тамъ имаше
единъ учитель Дяковъ. Почти по всички по-чисти бъл-
гарски села се основаваха комитети, особено въ Лозен-
градско, въ Малко Търновско и Дедеагачско. Членски
вноски се събираха па и помощи въ пари. Имахме коми-
тетски печатъ: „IV. окржгъ". Кореспондирахме повече съ
Гьорче Петровъ, тогава въ София, и съ Ц. Комитетъ въ
Солунъ. Дойдоха учители: Панайотъ Мановъ (отъ Щипъ),
Якимъ Игнатиевъ (отъ Кратово), Петъръ Васковъ (отъ
Велесъ) — все въ гимназията. И тѣ бѣха посветени въ

дѣлото. Отъ първоначалнитѣ учители вземаше участие Георги Куруковъ отъ махалата Кайкъ отъ Одринъ. Останахъ въ Одринъ до 1900 год. Георги Василевъ (род. отъ Мустафа Паша, първонач. учитель), бѣше много буенъ и предаденъ на дѣлото.

На 1901 год. пакъ се записахъ студентъ въ София —бѣха ме уволнили отъ екзархията—и до края на година 1901 стояхъ въ София. Заминахъ за Солунъ. Дѣлчевъ Карайовевъ, Дели Ивановъ и др. ме изпроводиха да побързамъ въ Солунъ съ мисия да увещавамъ битолскитѣ водители да се въздържатъ отъ въстание, понеже се чуваше, че бързатъ за въстание, и сжщевременно да се опратъ противъ агитациитѣ на върховиститѣ, които тогава готвѣха въстание. Въ Солунъ престояхъ презъ вакацията, после ме назначиха учитель презъ 1902—3 год. въ Сѣръ, гдето стояхъ до солунскитѣ атентати, когато ме арестуваха заедно съ Сребренъ Попъ Петровъ. Въ Сѣръ бѣхъ ржководитель на сѣрския окржгъ. Помагаше ми Ангелъ Атанасовъ (отъ Кърчово, Демирхисарско), учитель, и Вълкановъ, учитель въ педагогическото училище (род. отъ с. Пѣсочница, Леринско). Много ни помагаше и Божовъ Стоянъ (род. отъ Кърчово), инспекторъ и секретарь на митрополията (загина презъ време на въстанието въ четата на Стоянчовъ). Димитъръ Атанасовъ Гощановъ (бѣше следвалъ въ Женева, род. отъ Неврокопско) бѣше като ревизоръ на четитѣ. Сандански дохожда два пжти като ревизорь на пограничнитѣ околии, преоблѣченъ като попъ. Гощановъ ходѣше като търговецъ на памукъ, съ натоварени единъ-два коня. Гощановъ загина съ Гоце Дѣлчевъ въ Баница. Бѣше много добъръ момъкъ. Яворовъ издаваше вестникъ въ с. Кърчово. Тамъ му изпратихме хектографъ и мастило.

Докараха ме въ Солунъ, гдето стояхъ арестуванъ 15 дена заедно съ множество други. Сетне ме изпратиха въ

Битоля, гдето прекарахъ 9 дена въ затворъ, отъ тамъ ме откараха въ Дебъръ презъ Охридъ. Освободиха ме въ Дебъръ, гдето стояхъ до въстанието.

Окржжното, съ което се канѣха представители отъ Ц. К. на конгреса въ Солунъ, бѣше отъ 24. XII, 1902 и се каняха за 1 януарий. Азъ се явихъ като представитель на сѣрския окржженъ комитетъ. На нова година стана конгресътъ въ гимназията, въ физ.-химическия кабинетъ, на 2-рия катъ. Бѣха 18 души дошли всичко, представители: единъ отъ Цариградъ — Попъ Петровъ, учитель въ семинарията (баща му, попъ Петъръ, въ София); отъ Солунъ представляваха Ц. Комитетъ: Гарвановъ, председатель и на конгреса; Мирчевь Д. и Мартиновъ Спасъ (род. отъ Битоля), Хр. П. Коцовъ, който случайно се бѣше намѣрилъ въ Солунъ, и Тодоръ Лазаровъ (отъ Щипъ, търговецъ, добъръ момъкъ, работникъ, бѣше лежалъ въ затворъ съ Хр. Коцевъ и бѣше освободенъ заедно съ него); отъ Кукушь —Влаховъ (род. отъ Кукушъ, гражданинъ); отъ Струмица — Варналиевъ (род. отъ Велесъ, главенъ учитель); отъ Малешевското — Ингилизовъ, учитель тогава въ Малешевията: отъ Воденъ — Занешевъ Иванъ (род. отъ Воденъ, гражданинъ); единъ отъ Велесъ — гражданинъ; отъ Скопье Ганчевъ (учит. въ педагог. уч., род. отъ Русчукъ); отъ Битолско — за цѣлия вилаетъ — Лозанчевъ. Конгресътъ по своя съставъ бѣше незаконенъ: споредъ устава изрично се иска, щото деньтъ на въстанието да се опредѣля отъ Ц. К. и отъ окржжнитѣ и околийскитѣ комитети. Конгресътъ трая два дена. Нѣмаше опозиция: едничъкъ азъ бѣхъ опозиция и затова конгресътъ се проточи два дена. Азъ бѣхъ противъ, първо защото нашиятъ районъ—сѣрски—не бѣше подготвенъ за въстание, а знаехъ че и други не сж подготвени, и второ, защото считахъ моментътъ неблагоприятенъ, следъ като

Ламсдорфъ изрично бѣше се изказалъ противъ движението. Освенъ това знаехъ отпонапредъ мнението на Сандански, на Дѣлчевъ и др., които бѣха противъ.

Гарвановъ най-много ми възразяваше: французкиятъ посланникъ въ Цариградъ се изразилъ, че ако стане едно движение въ Македония, сигурно ще се дадатъ широки правдини на населението, че ако две седмици издържимъ въ въстание, България ще отвори война. Когато опредѣляхме датата на въстанието — около края — или срѣдата на Августъ (следъ жетвата), се ржководѣхме отъ съображения, изказани отъ Гарванова: да се събере жетвата въ България и войската въ България до тогава да може да се снабди съ шинели, защото щѣла да настжпи зимата. Азъ бѣхъ увѣренъ, че Гарвановъ е подъ влияние отъ ексархийската среда въ Цариградъ. Правѣше ми силно впечатление, че Селджобалиевъ, който бѣше най-довѣреното лице на ексарха, се разпореждаше съ револ. комитетъ въ Цариградъ. Тамъ бѣ на чело представителтъ въ конгреса отъ Цариградъ, Попъ Петровъ, (учителтъ). Селджобалиевъ е извършилъ, въ споразумѣние съ Гарвинова, задачата да се подканятъ гурбетчиитѣ да се върнатъ въ отечеството си. Това го изврши Селджобалиевъ. Лозанчевъ бѣше *за*, — всички бѣха *за*, нѣмаше нито единъ противъ. Между мотивитѣ за въстание имаше и тоя, че върховиститѣ ще продължатъ въстанието. Най-сетне се реши — и мене ме накараха да подпиша протокола, въ който се мотивира нуждата отъ въстание. Предвидѣ се, щото всѣки окржгъ да си свика свой конгресъ. Реши се въстанието да не бжде масово, а партизанско-четнишко.

Въстанието въ нашия край, общо погледнато. се развиваше при особени мжчни условия и поради това то трая сравнително по-малко време.

II.

Вървежътъ на въстаническитѣ действия въ Дебърско. Л. Димитровъ секретарь въ четата на войводата Марко Павлевъ. Първитѣ действия следъ провъзгласяване на въстанието.

Въстанието се почна на 20 вечерьта. Въстанали мѣста фактически бѣха Горна и Долна Дебърца и Малесията. Отъ града Охридъ, отъ полскитѣ села, отъ Струга и стружкитѣ села и дебърски Дримколъ подпомогнаха съ военни сили тѣзи масово въстанали мѣста. Но и въ Малесията въстанието не се държа дълго време, само около две седмици, тъй като всички военни сили и семейства заминаха за Дебърцата: Малесията остана пуста. Пѫтьтъ отъ Охридъ и Струга, който минаваше презъ Малесията и Джупа за Дебъръ, бѣ непроходимъ до 17 августъ, когато аскеръ и башибозукъ, следъ като ги оплѣни, изгори селата. И следъ това даже слабо бѣше проходимъ и може да се каже владѣехме ние Малесията до края на въстанието, тъ като тамъ се върна кѫде края на августъ и локовската чета, следъ нея селечката, а подиръ и части отъ сбѫшката и жржанската, които на нѣколко пѫти нападаха башибозука отъ Коджаджикъ, що дохаждаше за золумъ по нивитѣ, градинитѣ и останалия добитъкъ. Па освенъ това презъ Малесията се движеше и дримколската (стружки и дебърски Дримколъ) чета и минаваше и се връщаше на нѣколко пѫти, по нужда, въ своя районъ.

Бѣхме господари отъ началото до края на въстанието на Горна и Долна Дебърца и Караормана, гѫста, непроходима планина между Дебърца и Малесията. Това пространство приблизително има на длъжъ отъ югъ къмъ северъ 12 часа пѫть и на ширъ 8. Въ първия день на въстанието тукъ бѣха нападнати двата неприятелски

пункта: мюдюрлукътъ Издеглавйе и войсковиятъ станъ на Сирулския ридъ. Мюдюрлукътъ бѣ атакуванъ въ продължение на два дена та аскерътъ се прибра въ кулитѣ, гдето стоя затворенъ тамъ два дена безъ храна и вода. Напълно щѣхме да станемъ победители на този мюдюрлъкъ, ако не сполучеха двама турски войника нощно време да се промъкнатъ презъ нашия кордонъ, който бѣ заобиколилъ кулата, и не бѣха отишли въ Охридъ да обадятъ на турската власть за положението. На третия день пристигнаха многочислена войска и башибозукъ, а нашитѣ чети бѣха принудени да се прибератъ и отстжпятъ. Що се отнася до Сирулския ридъ, опитътъ тамъ да нападнемъ и унишожимъ неприятеля бѣ по-нещастенъ. Не зная какъ, но аскерътъ бѣ узналъ, че ще бжде нападнатъ, и когато на 20 вечерьта се събрали четитѣ и потеглили къмъ рида да нападнатъ аскера, последниятъ завзелъ пусиитѣ по пжтя, гдето щѣли да минатъ четитѣ, и щомъ се приближили четитѣ до първитѣ пусии, аскерътъ отворилъ огънь та падналъ убитъ само куриерътъ, а другитѣ благодарение на нощьта се разпръснали и се избавили. Така щото за центрове на неприятеля пакъ останаха тѣзи две мѣста: мюдюрлъкътъ Издеглавйе и Сирулския ридъ, и отъ тамъ главно бѣхме нападани, макаръ да ни нападаше аскеръ и отъ други страни: откъмъ Куратица и Рѣчица, отъ Ресенско, Демирхисарско, Кичевско и Дебърско. При все това ние бѣхме пълни господари на Дебърцата, главно на планинитѣ и планинскитѣ села до края на въстанието — началото на октомврий. Аскерътъ ни нападаше съ многочислена сила: съ 2000, 4000 и повече войници и горски топове, но следъ похода и сраженията пакъ се оттеглюваше въ реченитѣ два пункта или си се връщаше въ Кичевско, Дебърско и Демирхисарско. Главно ние владѣехме върховетѣ и ребрата на Илинска планина, на планината Турие, върха Голякъ и върха Славей (Караормана).

Прекѫснахме пѫтнитѣ сношения между Кичево и Охридъ презъ Дебърцата отъ началото та до края на въстанието: освенъ въстаници и аскеръ, който атакуваше, друго не се движеше по тоя пѫть.

И пѫтьтъ отъ Битоля за Охридъ бѣше подъ наша власть до срѣдата на августъ: жива душа не се забелѣзваше по него; той се пазѣше отъ убития въ сраженията на 31 августъ при Куратица храбръ войвода Аргиръ Мариновъ.

Прекѫснатъ бѣ презъ цѣлото въстание и пѫтьтъ презъ Горна Дебърца за Рѣка (Дебърско) — презъ с. Върбяни и Бистра планина.

Въстанието ме завари въ Дебъръ. На 18 юлий получихъ известие отъ районния войвода въ Малесията, Тасе Христовъ, да отида да се срещна съ четата около селото Сбъждье (въ Малесията, Охридско). На 19 заминахъ за село и после веднага отидохъ да намѣря нашата чета (въ с. Луково въ Дримколъ). И четата вечерьта още не знаеше, че ще се дига въстание. На 20, Илиндень, дойде възванието съ упѫтвания, какво да направимъ презъ първия день. За стружки и дебърски Дримколъ било решено да не въставатъ, защото граничимъ съ помаци и арнаути, но Малесийскиятъ войвода въпрѣки това ни заповѣда да въстанемъ вечерьта на 20. Нашъ войвода бѣше Марко Павлевъ отъ с. Безево. Азъ станахъ нѣщо като секретарь на четата. Прибрахме още четници и раздѣлихме четата на две — въ едната азъ и войводата, а въ другата помощникътъ му. Ние си опредѣлихме задача да развалимъ телеграфната жица подъ с. Модричъ, а помощникътъ Милошъ, като вземе още нѣкои четници, да направи сѫщото въ Бигоръ. Ние извършихме това, хвърлихме въ рѣката Дримъ до 13—14 дирека отъ телеграфа и въ Срѣдно-Луково се настанихме въ Богданова кошара. Тамъ престояхме на

21, а вечерьта ни дойде известие да идемъ на помощь въ Малесията на селчани, на селечкитѣ чети, които бѣха завързали сражение съ аскера. Милошъ не изпълни задачата си, защото не можалъ да прибере четници, и той остана въ тия села. Планътъ ни бѣше, ако не бѣха ни повикали да отидемъ въ с. Модричъ, да убиемъ пждарина-арнаутинъ и да повикаме селскитѣ чети отъ Модричъ и отъ с. Дренокъ да се дигнатъ като въстаници, понеже бѣше уговорино да чакатъ известие отъ насъ. Мислѣхме сетне, като съберемъ четитѣ отъ всички села и отъ Ябланица и Луково да нападнемъ аскера, който бѣше настаненъ при Мерсимбеговъ ханъ. Но тоя планъ не изпълнихме, понеже ни повикаха въ Мелесията. Отивайки за тамъ, като се изкачихме на върха на Руйница планина, — бѣше на мръкване — чувахме престрелка още отъ далечъ. Слѣзохме въ с. Локовъ, тъмно бѣше. Насѣдахме на единъ мегданъ до чешмата, понапихме се вода. Жива душа нѣмаше въ селото — само добитъкъ останалъ и кучета лаяха. Съ насъ имаше хора отъ локовската чета, нѣколцина отъ селечката чета, изпратени да ни викатъ на помощь. Тѣ ни разправяха, какъ искали да убиятъ Шукри Чаушъ въ кулата въ с. Локовъ, но този успѣлъ да се измъкне та́ не могли да го убиятъ.

III.

Сражение при мѣстностьта „Умища“. Такиръ Толя съ башибозукъ гори селата. Сражение при „Горица“. Л. Димитровъ въ Горна Дебърца до края на въстанието.

Подиръ това заминахме за къмъ позициитѣ на селчани, които се сражаваха. Пратихме двама да видятъ, дали има още наши хора на позициитѣ. Никой не се отзова на паролата, макаръ че имаше хора. Нашитѣ бѣха се оттеглили на друго мѣсто. Ние се върнахме

пакъ въ Локовъ; поразмислихме, какво да се прави; нѣмаше какво, влѣзохме въ една кѫща и потърсихме да се нахранимъ — бѣхме 18 души. Зараньта се указаха въ селото нѣколко стари бабички и единъ старецъ — другитѣ се задигнали съ въстаницитѣ, заминали кѫде Караорманъ на мѣстността „Умища“. Като дирѣхме четата, мина аскеръ, но не ни видѣ, а тоя аскеръ идѣше на помощь на вчерашния. Щомъ се чу тржбата и почнаха пушки да пукатъ,—при Умища бѣха четитѣ—ние се приближихме. Тамъ вече сражението се бѣ почнало и трая цѣлъ день. Женитѣ били изпратени съ добитъка кѫде Караорманъ за да заминатъ къмъ Дебърца. Прекрати се сражението къмъ три часа следъ обѣдъ — бѣше траяло около деветь часа. Имаше убити наши нѣщо 6 души и двама ранени. Турцитѣ бѣха на по-открито мѣсто и трѣбва да сѫ имали двойни загуби. Четата тукъ се командуваше отъ Цвѣтко Христовъ (отъ с. Присòвяни, Малесията). И той бѣше слабо раненъ. Бѣше си свършилъ патронитѣ, — спусналъ се аскеръ, но той си пробилъ пѫть. Следъ това и четитѣ заминаха кѫде Дебърца, а аскеръ̀тъ и башибозукътъ се върнаха въ Дебъръ.

Ние само останахме надъ Локовъ, на най-високото мѣсто, на мѣстността „Плешъ“ (голо, каменисто мѣсто). Тукъ намѣрихме малко добитъкъ — кози, овци, та си клахме. Отъ селото Локовъ си доставихме брашно и така поминахме 8 дена. Въ това време никой не ни нападна. Аскеръ нѣмаше. Отсреща насъ имаше турски бачила, виждаха ни. Овчаритѣ отъ бачилата пуснали думи въ Дебъръ, че въ Руйница имало 50 хиляди комити, и това нѣкои го вѣрвали. При насъ дойдоха четитѣ отъ с. Ташморунища, следъ като се бѣха били и следъ като отъ тѣхъ бѣха паднали 14—15 души. Сетне дойдоха отъ Раслàица, отъ Глобòчица, Лъжани и др.

Събрахме се около 200 души. Цельта бѣше, да се образува по-голѣма сила, голѣма малесийска чета. На 28 се получи писмо отъ Тасе Христовъ (районенъ водитель на Малесията), който ни кани да идемъ въ Дебърца. На 19 юлий стигнахме въ Дебърца като минахме Карамана, — голѣма, буйно залѣсена планина, все букъ и джбъ.

Тогава презъ нощьта изгориха селото Присовяни. Ташъмурунища бѣше изгорено още на 21 юлий. Като стигнахме въ Дебърца, бѣше заминалъ Тахиръ Толя съ своя башибозукъ, около 300 д., та бѣше изгорилъ селата Лактинье, Годивье и Върбяни. Бѣха останали неизгорени селата Сливово, Турие и Мраморецъ. Нашата малесийска чета още вечерьта се опредѣли да стои при хана, на мѣстностьта Горица, да пази прохода за да не нахлуе аскеръ та да запали и тия три села. Тамъ стояхме до 4 августъ и денемъ гледахме, какъ аскерътъ издалечъ правѣше рекогносцировка, за да узнаятъ, колко сме. На 4 бѣхме нападнати. Войводата Марко Павлевъ тъкмо го нѣмаше при насъ. Азъ бѣхъ самъ. Благодарение, че се намѣри въ ташмурунишката чета нѣкой си Пантелей, служилъ въ ромънската войска като унтерофицеръ (род. отъ Вевчани), та него го турихме за командиръ.

Едвамъ бѣхме се размѣстили по позиции, ето го аскерътъ вече на 200 разкрача — до 400—500 души. Ние бѣхме останали 150 д., следъ като изпратихме 50 души на Марка, който бѣше далечъ. Почна се сражение. Извикаха, че съ топове ни биятъ, и локовската чета ни напустна. Подиръ това Милошъ, попътъ, Наумче Илиевъ казаха, че трѣбва да отстжпимъ ние, що бѣхме на заднитѣ позиции. На преднитѣ позиции се биха още два часа, и тамъ паднаха убити 12 души и 5—6 души ранени. Отъ турцитѣ е имало повече. Тукъ пакъ се от-

личиха Пантелей и едно момче, Георги Миновъ, отъ с. Врàница. Тѣзи двамата бѣха си изхарчили всичкитѣ патрони, до 300, при все това можаха да се избавятъ. Настѫпи нощь, турцитѣ се прибраха въ Издѐглавйе, а ние си прибрахме раненитѣ и убититѣ. Следъ това на 5 августъ престояхъ въ Сливово; на 6 ме покани охрид. началникъ Узуновъ. Оставихъ Марка и заминахъ съ попъ Георги отъ с. Слатина, — отидохме въ Демирхисарското, въ селото Велмевци, гдето намѣрихме Борисъ Сарафовъ. Тамъ нѣмаше нито войска, нито сражение, тамъ си бѣха свободни дори до началото на септемврий. Тукъ съ Сарафовъ си приказвàхме. Подиръ туй и той ми даде едно писмо до охрид. началство, което го намѣрихъ въ мѣстността Чемерски долъ. Тукъ вече намѣрихъ Узунова, Чакърова, Наўма попъ Анастасовъ, Кецкарова и Златарева. Тѣ съставляваха охрид. началство. Причислиха и мене къмъ това началство като представитель на дебърския районъ. Ние се раздѣлихме на две: половината отъ управителното тѣло отиде въ Горна Дебърца (Александъръ, азъ и Кецкаровъ), а другитѣ останаха въ Долна Дебърца. И така останахме раздѣлени все до края на въстанието. Ние постоянно се движехме. Сражение нашата „началнишка“ чета нѣмà. Бѣхме много стѣснени отъ всѣкѫде: главенъ центъръ ни бѣха Турие, Гòлякъ. Тия мѣста аскерътъ отъ Кичевско, Демирхисаръ, Охридъ и Дебъръ ги завзе, и ние нѣмаше кѫде да се движимъ. Заминахме кѫде Караорманъ (Малесията). А малесийскитѣ села на 17 августъ бѣха изгорени, следъ като бѣха ги обрали.

На 25—26 августъ капитулирахме: казахме на четитѣ да се прибератъ въ селата си, да си скриятъ орѫжието. Така се направи. Мнозина си отидоха за Струга и Охридъ. Орѫжието всѣки си го скриваше, гдето знае. Ние заминахме кѫмъ Дримколъ и мислѣхме кѫде да избѣгаме. Мѫчно можехме да минемъ презъ тур-

скитѣ войски та решихме да минемъ презъ Албания, преоблѣчени като майстори съ тесли, пили, и др. алати, съ скжсани дрехи, — въ долама. Минахме градъ Дебъръ, — презъ Дримъ — та презъ Малесията — презъ Матъ-Окела — (отъ тукъ захващатъ катол. християни, които сж по-лоши) — минахме миридититѣ, прегазихме единъ ржкавъ на Дримъ та по крабрѣжието стигнахме до р. Бояна, минахме я и се намѣрихме на черногорска територия. Престояхме два дена въ Цетине. Сетне презъ Которъ и Фиуме дойдохме въ София.

Подробности за сраженията въ нашия край давамъ въ бележкитѣ си, които ви оставямъ на разположение.

---

1. Четата на Марко войвода Дримколски.

Четата на Марко войвода Дримколски преди въстанието бѣ раздѣлена на две части — едната въ дебърски Дримколъ подъ водителството на Марка, другата въ стружки Дримколъ подъ водителството на Лука Групчевъ. Тази часть, която бѣше въ дебърския Дримколъ, получи известие за въстанието чрезъ малесийския районенъ войвода Тасета Христовъ отъ Присовяни, а другата, която бѣше въ стружкия,—направо отъ своето началство. Двете разпоредби бѣха противоположни: на дримколската часть се заповѣдваше да подигне на въстание тамошнитѣ работници, да скжса телеграфа и развали мостове и пр., а на стружката часть било заповѣдано да пази отбранително положение. Това бѣ едно недоразумение, фатално за дебърския Дримколъ, тъй като той се състои отъ 7 чисто български села край Дрима, които набройватъ всичко до 400—500 кжщи, а само едно помашко село до тѣхъ брои повече отъ 1000 кжщи и всѣка кжща най-малко по 2 пушки, като се оставятъ на страна и селата въ Дебъръ, Малесията, на сев. западъ много смѣсени съ помашко и християн-

ско население, но повече мухамеданско, на западъ пъкъ арнаути. Една проста случайность запази тази страна отъ разрушение. Това ще пояснимъ по-долу. Както и другаде, обявяването на въстанието бѣ внезапно, отведнага. Тукъ се получиха известията за въстание и възванията на 20 юлий зараньта. Присъедини се къмъ четата на Марка и пишещиятъ тѣзи редове тъкмо въ деня на въстанието. Изпълнявахъ секретарска длъжность. На 20 срещу 21 презъ нощьта, следъ като увеличихме съ нѣколко души четата, раздѣлихме се на две: Марко войвода, азъ и нѣколко четници тѣбваше да скжсаме телеграфа подъ с. Модричъ, а другата часть, следъ като прибере още нѣкой и другъ четникъ отъ селата, презъ които мине, да скжса телеграфа въ мѣстностьта „Бигоръ". Тя бѣ подъ водителството на старшията Милошъ Кръстевъ отъ Бедево. Ние свършихме мисията си, скжсахме тела подъ Модричъ на едно голѣмо разстояние, а Милошъ не сполучилъ; бавилъ се събирайки четници та не можалъ това да стори веднага, — и се разденило. На 21 нашата часть отъ четата се прибра въ една кошара. Кроехме да продължимъ плана, който бехме си скроили, но кжде 8—9 часа стигнаха известия и писма отъ Малесията и Джупата, съ който ни викатъ на помощь. Ние потеглихме открито презъ Руйница за Локовъ (въ Малесията), а на Милоша писахме, ако мине, да развали само телеграфа, друго да не върши, докато не получи отъ насъ заповѣдь.

Споменахъ горе, че една проста случайность запази дебърския Дримколъ отъ разрушение, а тази случайность именно бѣ повикването на помощь отъ малесийцитѣ, та не останахме въ района. Следъ петчасово усилено пжтуване на горе по Руйница, която има почти отвесенъ наклонъ надъ Дрима, предвождани отъ четирима локовчани, стигнахме въ селото Локовъ. Бѣше около единъ

часа вечерьта. Намѣрихме селото пусто; нито мѫжъ имаше, нито жена, а само часть отъ добитъка се щурѣше край кѫщитѣ и селския мегданъ. Ние насядахме на мегдена край чешмата да си отпочинемъ и да се напиемъ вода. Тукъ локовчани ни разправяха, какъ се опитали да убиятъ Шакиръ Чаушъ въ кулата, но не сполучили, та той избѣгалъ. Циганитѣ го предупредили и за това тѣ били избити до единъ. Отъ тоя Шакиръ Чаушъ бѣ пропищѣло дете въ майка, а въ сѫщото време той е билъ и най-вѣрниятъ служитель на своя господарь, султана.

Сраженията, завързани между малесийскитѣ чети, башибозука и аскера, продължаваха още, когато стигнахме въ селото. Чухме само нѣколко пушки далечъ нейде въ планината надъ с. Жржаново. Продължихме пѫтя, водени отъ локовчани, къмъ позициитѣ на Цвѣтко войвода, къмъ „Калето“. Видѣхме вече, где е мѣстото, наречено Калето, стигнахме при едно черквиче, близу до Калето, дадохме знакъ и съобщихме паролата, но не се отзоваха наши хора, а овчари отъ бачилата или башибозукъ. Благодарение на тъмнината и страха, навѣрно, турцитѣ не отвориха огънь та авангардата ни се върна читава. Застанахме на една рътлинка срещу черквицата и стояхме тукъ до 4—5 часа презъ нощьта. Локовчанитѣ се стараяха по всѣкакъвъ начинъ да намѣрятъ диритѣ на нашитѣ чети, но не сполучиха. Ние бѣхме жива-вода изпотени, па духна и едно ветърче та се скочанихме, па и нѣмахме храна. Следъ дълги размѣнения на мисли решихме да се върнемъ въ селото Локовъ, тамъ да се нахранимъ, да престоимъ до раното, макаръ и да се опасявахме да не бѫдемъ заобиколени отъ неприятелски сили презъ нощьта. Върнахме се, но хлѣбъ не намѣрихме. Сварихме качамакъ, убихме две кошари пчели и малко млѣко намѣрихме. Така се наве-

черахме и легнахме да починемъ. Скоро се раздени и ние набързо се приготвихме. Раното намѣрихме нѣколко стари жени въ село и ги попитахме, где сѫ четитѣ и селянитѣ. Не знаемъ, где сѫ, ни казаха, но нищо нѣма въ селото — всичко опустѣ. Потеглихме пакъ къмъ черквичката, но още не стигнали тамъ, чухме бурия да свири по пѫтя отъ с. Селце (въ Джупа) и черквичката. Тъкмо се готвѣхме да хванемъ пусия при черквицата, бѣхме изпреварени отъ аскера, идещъ отъ Дебъръ. Нашитѣ, които отидоха да видятъ тая пусия и да ни поканятъ, ако нѣма неприятель тамъ, благодарение на едно нанадолище между черквицата и насъ можаха да се върнатъ, незабѣлѣзани отъ аскера. Оттеглихме се въ едно нивище на една баирчинка, но мѣстото не бѣше сгодно за пусия, а не помагаше мѣстото и за отстѫпване — около бѣше голо, а подъ насъ стръмно нанадолище съ рѣдка гора, най-доле рѣкичка, притокъ на жржанската и сбжданската рѣка. Па и бѣхме малцина, не повече отъ 20 души. Много мислихме, дали да отворимъ огънь на идещия аскеръ, който минаваше край черквицата, но имайки предъ видъ неудобството на мѣстото, малочисленостьта си и неизвестностьта за четитѣ, решихме да не отваряме огънь. Щомъ стигна аскерътъ до мѣстностьта „Умата“ надъ Жржаново, тржбата затржби и се почна ужасенъ огънь—непрекѫсвани залпове отъ дветѣ страни. Ние се опитахме да се приближимъ до това мѣсто; слѣзохме долу въ рѣката, после се изкачихме по едно трапче презъ Жржаново и застанахме на едно високо мѣсто, въ една корийка близу до селото. Пратихме жени съ писмо до четитѣ, но женитѣ не се върнаха. Тукъ ручахме. Сражението усилено се продължаваше до 8—9 часа следъ пладне. Следъ това сегизъ-тогизъ се слушаха пушки. Аскерътъ полека пристѫпваше къмъ рудината, но едва го виждахме съ бинокла. Нашитѣ чети

нигде не забелѣзахме, па и да ги забелѣжехме не можехме да се присъединимъ, защото аскерътъ бѣше по рудината, а ние бехме, макаръ и доста далечъ, на много низко. Щомъ се прекрати сражението, върнахме се кжде 10—11 часа къмъ Локовъ и тамъ, надъ Локовъ, въ мѣстността „Плешъ“, най-високото мѣсто на Руйница, заседнахме. Всичката жива стока бѣше забрана кое отъ нашитѣ чети за храна, кое отъ джупанцитѣ отъ близкитѣ бачила. За наше щастие, зараньта на 23 близу до насъ, въ една нива, забелѣзахме да пасатъ до сто брави овци, ярища и ягънца. То ни се видѣ като отъ бога пуснато. Тукъ стояхме до 29 юлий, когато получихме писмо отъ Тасета да заминемъ за Горна Дебърца презъ Караорманъ.

Но нека се поспремъ да кажемъ нѣщо за живота ни на „Плешъ“. Благодарение на локовския войвода Юрданъ и секретаря му тукъ прекарахме доста добре. Та не бѣхме само ние, а станахме тукъ отъ 25-26 души четници около 200 души мжже, жени и деца отъ Селце и Локовъ, които не бѣха успѣли да заминатъ заедно съ четитѣ въ Дебърца; освенъ това при насъ дойде часть отъ селечката чета, която въ сражението се бѣ отдѣлила и не е могла вече да се присъедини къмъ четитѣ, заминали за Горна Дебърца. Съ тази чета бѣше и многозаслужилиятъ на Организацията Нико Танасковъ отъ Селце, учитель. Той падна убитъ въ Горна Дебърца на 12 августъ, когато изгориха селата Сливово, Мраморецъ и Турие. Ние си построихме позиции, които владѣеха всички други на сѣверъ и на югъ, а на зап. Руйница отвесно се спускаше надъ Дрима. Отъ тамъ не очаквахме никакво нападение. Едно ни плашеше само: ако бждемъ нападнати отъ тритѣ страни, можехме да отблъсваме неприятеля и откъмъ западъ да отстжпимъ, но храна и вода нѣмахме; храна доставяхме отъ Локовъ,

сѫщо и вода. Близу до насъ нѣмаше вода. А Локовъ бѣше далечъ отъ позицията на половина часъ, а неприятельтъ можеше да се настани тамъ. Можехме да се спуснемъ по надолнищата на Руйница, значи отъ западната часть на позициитѣ, но Дримъ бѣ 4 часа далече, а пъкъ дотамъ нигде не се намираше вода. При все това тукъ трѣбваше да стоимъ и да чакаме, каквото сѫдбата докара. Не знаехме кѫде да ходимъ. Малесийскитѣ чети заминаха за Дебърца и вече известие отъ тѣхъ не получихме, макарь и да изпращахме жени и мѫже куриери съ писма до Тасета. Цѣла седмица открито, явно стояхме на тѣзи позиции. Всѣкога дене и ноще поставяхме стражи да вардятъ, да не бѫдемъ нападнати. Разчуло се бѣ въ града Дебъръ, че Руйница е пълна съ комити и че така силно сѫ укрепени, че и съ топъ не можело да се надвиятъ. Това навѣрно сѫ го съобщили овчаритѣ отъ близкитѣ бачила, които сѫ ни виждали. На 28 стигна писмо отъ Г. Дебърца, съ което ни канѣха да заминемъ тамъ. Това ни много ободри и побързахме да се приготвимъ. На 29 вечерьта потеглихме и стигнахме презъ нощьта до кѫде Сбѫжди въ мѣстностьта „Кобличища“. Тукъ престояхме презъ дена, 30 августъ. Вечерьта въ 12 часа потеглихме презъ Караорманъ, цѣла нощь пѫтувахме. Въ зори стигнахме при Радомирово.[1] Стигнахме на Славей. Отъ тукъ пратихие куриери да се научатъ, какъ да продължимъ пѫтя, защото бѣше денемъ, да продължаваме ли явно да вървимъ или да чакаме нощьта, и още да научатъ нѣма ли неприятелски сили. Отъ годивскитѣ овчари куриеритѣ се научиха, че нѣма опасность и че можемъ явно да продължаваме пѫтя презъ лактинско-годивското поле и да заминемъ

[1] Тукъ има развалини на зидове. Четницитѣ разправяха, че то е било голѣмо християнско село, разорено отъ турцитѣ, но не помнятъ, кога е станало туй.

въ западнитѣ, на отвъдната страна разположени планински села — Сливово, Мраморецъ и Турие. Това бѣше срещу 31 августъ. Забравихъ да кажа, че заедно съ писмото, съ което ни канѣха да отидемъ въ Дебърца, ни пратиха куриери, инакъ щѣхме да се лутаме презъ Караорманъ и съ седмици да не можемъ да се опра-вимъ и да измремъ може би отъ гладъ. На 29 срещу 30 августъ, когато минахме Караорманъ, забелѣжихме пламъци и димъ, които стигаха до небесата, като че ли искаха да стигнатъ до бога, за да му кажатъ мжкитѣ и неволитѣ, въ които се намира нашиятъ измжченъ народъ. Наистина жална бѣше картината и трогателна, но и величествена, защото тя показваше, че едно поробено племе, пълно съ енергия и жизнеспособнотсь, рискува и живота и имота си само да отхвърли игото на робството, да извоюва сносенъ животъ, да живѣе свободно. Тази нощна картина, пламъцитѣ на горяще село, вѣчно ще остане въ паметьта ми. И по-преди виждахме димъ и пламъци както откъмъ Г. Дебърца, тъй и откъмъ стружкото и охридското поле, но таково силно впечатление не ми правѣха. Па и сетне горѣха села, но това не ни се виждаше вече като нѣщо необикновено. Горѣше селото Присовяни, запалено отъ аскера и отъ башибозука на турското село Пѣсоченъ. Продължихме си пжтя, за който годивскитѣ овчари ни явиха, че е чистъ, но ни обадиха и това, че Тахиръ Толя съ 300—400 души другари башибозукъ ограбилъ и изгорилъ селата Лактинье, Годивье и Връбяни. На връщане Тахиръ Толя е билъ дочаканъ отъ върбянската чета, която го е нападнала и разпръснала дружината му. Тукъ били оставени много вещи: покжщнина, дрехи и пр. И знамето било му взето. Ние стигнахме въ Сливово около 11 часа вечерьта срещу 31. Минахме вечерьта въ Турие и тамъ прекарахме.

На 1 августъ намѣри се за добре да хванемъ позицията „Горица“ при сливовския ханъ, за да запазимъ селата отъ аскера откъмъ Издеглавйе. Тукъ както и на Плешъ се настанихме и си построихме позиции. Три четири дена тукъ престояхме. Презъ последнитѣ два дена четири аскера отъ Издеглавйе гледахме че излиза и се качва надъ Лактинье, минава къмъ Върбянско и се връща назадъ. На 4 августъ рано то сѫщо стори и се изгуби, замина къмъ Върбяни и временно се закри. Ние помислихме, че замина за Дебъръ. Но кѫде обедъ на 6 ч. презъ дена стигна една белѣжка отъ Марко, който се е намиралъ въ Сливово и като се научилъ, че аскерътъ слиза къмъ насъ, слѣзълъ на пусията „Св. Никола“, 10 минути на дѣсно отъ нашата главна позиция. Искаше да му се изпратятъ 50 души на помощь. Но докато се приберемъ горе на позициитѣ, неприятелтъ се доближи до насъ, отгдето не го очаквахме и отгдето позициитѣ ни бѣха по слаби. Разпоредихъ се да минатъ 50 души при Марка, но докато да стигнатъ близу до него, неприятелтъ ни нападна и тѣ по една долчинка се опѫтиха къмъ Сливово. Марко бѣше на позицията съ 7—8 души. На нашитѣ позиции остана да командува Пантелей. Въ 7 часа точно се отвори огъньтъ отъ дветѣ страни съ непрекѫснати залпове. Всѣки гледаше да цели право въ неприятеля. Викна се дружно „ура“ и изгърмѣха като изъ едно гърло стотинитѣ „Гра“ на нашитѣ юнаци. Неприятелтъ малко отстѫпи. Тогава пукнаха отъ две страни топове: отъ надъ Лактинье и отъ срѣдъ полето откъмъ Върбяни. И Марко бѣ открилъ огънь на позицията си съ малцината си другари. Край него минаваше неприятелтъ. Видно бѣ, че не смѣеше да нападне, защото мѣстото бѣше нататъкъ високо и гористо та се е страхувалъ и отъ селскитѣ чети. Отъ топоветѣ, макаръ и да успокояваха четницитѣ, че това

не сѫ топове, а залпове, нашитѣ се изплашиха и почнаха откъмъ югъ да напускатъ позициитѣ; севернитѣ обаче юнашки се борѣха та и сражението продължава до 11 часа вечерьта.

Съ отстѫпването севернитѣ позиции бѣха изложени на огъня на неприятеля та паднаха 14 души убити и 7 ранени. Отъ неприятеля бѣха повече отъ 30—40 души убити и двойно ранени. Убитъ бѣ и единъ офицеринъ. Нашитѣ, когато отидоха да ги погребатъ вечерьта на 4 и зараньта на 5 августъ, намѣриха чадъра на офицерина, по нататъкъ винтъ отъ топа. Предполага се да е билъ бимбашия. Селскитѣ чети гледали, че билъ яхналъ на бѣлъ конь и че въ сражението падналъ на земята отъ коня. Трѣбва да признаемъ, че Пантелей мѫжки се бори съ юнацитѣ си на севернитѣ позиции: всички патрони бѣха ги изхарчили — повече отъ по 160. Той по чудесенъ начинъ се е спасилъ. Свлѣченъ на долу стигналъ воденицата при хана подъ позициитѣ, скрилъ се вѫтре. Забелѣжили го двама и отишли при воденицата, говорили сѫ си помежду си, че тукъ е капитанътъ, че тукъ се скри. И двамата, когато Пантелей билъ въ коша горе, тѣ търсили долу кѫде колелото; после се качили горе въ воденицата, а Панталей миналъ при колелото, и тѣ се отдалечили. Тогава Пантелей се скрилъ въ коренитѣ на единъ букъ, близу до воденицата, като се бутналъ и легналъ подъ коренитѣ. Тукъ стоялъ докато аскерътъ се оттеглилъ и настѫпила нощьта. Тогава заминалъ за Сливово.

Трѣбва да споменемъ и имената на нѣкои четници, които храбро се бориха и нѣкои отъ които паднаха мъртви. Тѣ сѫ: Георги Вранищанчето, който остана живъ, следъ като всички патрони бѣ изхвърлилъ; Коста Велковъ отъ Луково — убитъ; убити отъ Глобочица шестима съ войводата имъ Наумъ Илоски, касиерътъ

Пантелей Илоски, Иосифъ Илоски и още трима; отъ Ташморунища Ристо Тасевъ и братъ му; отъ Драелайци четирма и двама отъ Селце: Иванъ, воденичарь, и Симеонъ Гйоревъ, калайджия. Ранени: единъ отъ Пазео—Корте Павлевъ, който сетне се помина; двама отъ Глобочица; отъ Морунища двама и други двама.

Вечерьта се събрахме и пренощувахме въ Турие, а аскерътъ се върна въ Издеглавйе. Ние тукъ сигурно можехме да бѫдемъ победители, ако имахме бомби и ако бѣха селскитѣ чети по-близу до насъ и отворѣха огънь на неприятеля. Но липсваха бомби въ нашия районъ. Трѣбва да забелѣжа още, че тука първъ пѫть презъ въстанието до тоя день се употрѣби топъ противъ въстаницитѣ.

2. Нападение на с. Издеглавйе.

Отъ наша страна, когато се предприе общо нападение на Издеглавйе, на 21 юлий 1903 г., дружно действуваха съ четитѣ си: Коста Ивановъ, подвойвода, съ турянската, сливовската и жрбинската чета; Смиле съ районната, лактинската, върбянската и годивската; Попъ Гьорги съ слатинската и мраморенската. Смиле се движеше откъмъ Песоченъ, Коста откъмъ Ново село, Попъ Гьорги около Оздоленско по рѣката. Всички чети зараньта въ 7 ч. на 21. откриха огънь противъ аскера, който бѣ въ чадъритѣ, и противъ мюдюрницата. Щомъ се съмна, аскерътъ отъ чадъритѣ се прибралъ въ мюдюрницата, отъ гдето отговорилъ съ огънь. Аскерътъ билъ всичко 88 души и 13 д. башибозукъ, а четитѣ брояха 280 души. Сражението продължава два дена и една нощь (на 21 и 22 юлий). На 21. 7 души аскеръ сполучили да излѣзатъ отъ кулата, отишли въ Песоченъ, подигнали отъ тамъ башибозука и ударили на Смилевитѣ чети. На 22. на аскера пристигнала втора помощь

около 800 души аскеръ и башибозукъ. Аскеръть ударилъ отъ две страни и сражението се продължило чакъ до вечерьта. Нашитѣ чети се принудили да отстжпятъ. Часть отъ четата прорила кулитѣ въ Оздоляни и убила двамина турци сеймени. Отъ четата е билъ единъ убитъ и единъ раненъ. Числото на убититѣ отъ турцитѣ е неизвестно. На 22-и таксилдаринътъ биде раненъ, едно заптие и единъ башибозукъ; паднаха убити и отъ четата. Всички чети следъ сражението се оттеглиха на своитѣ мѣста. На втория день (22-и) четитѣ уловили селскитѣ цигани и ги пратили съ писмо до юзбашията и мюдюрина да се предадатъ. Този предложилъ това и на аскера, но той отказалъ да се предаде.

3. Сражения при селата Мраморци, Турие и Сливово. Изгарянето на тритѣ села.

На 9 августъ зараньта подвойводата Коста Ивановъ съ 43 д. четници и мраморечката чета, състояща отъ 36 души, били разположени около с. Мраморецъ. По това време пристигналъ 4500 души аскеръ. Четитѣ нападнали аскера отъ две страни и завързали сражение, което траяло само единъ часъ. Четитѣ отстжпили къмъ Турие. Отъ нашитѣ паднали само двама, сжщо и петима души невъоржжени селяни и две жени. Въ сжщото сражение падна и селячкиятъ учитель Нико. Мраморечката чета отстжпила къмъ Кичевско. Следъ като аскеръть изгорилъ и обралъ с. Мраморецъ, потеглилъ за с. Турие. Отстжпилата тамъ чета заедно съ турянската чета и съ четата на Тасе Христовъ открили втори пжть огънь, завързало се сражение, което траяло два часа. Аскеръть сполучилъ да изгори селото, следъ което заминалъ за Сливово. Изгорилъ и това село, а селската чета не открила огънь поради голѣмото число войска. Въ Турие паднали около 11 души аскеръ, а отъ нашитѣ единъ

мѫжъ и една жена, невинни жертви. Аскеръть въ това сражение си служилъ съ топове.

На 19 августъ зараньта около 5000 д. войска потеглила отъ Издеглавйе за Кичево. Минала на Турйе и отъ тамъ тръгнала за Мраморецъ. Около тѣзи мѣста се намирали 57 души четници подъ рѫководството на Наумъ Илиевъ отъ Издеглавйе. Тѣзи чети не открили огънь, за да не повредятъ на селскитѣ семейства, които били въ единъ долъ надъ с. Козица (Кичевско). Открила огънь само мраморечката чета около три часа. Аскеръть, щомъ се изкачилъ на рида, почналъ да стреля върху четитѣ съ три топа и били хвърлени 4 гранати. Аскера тогава заловилъ една мома, дъщеря на Сотиръ Мраморчанецъ, която, следъ като сѫ я безчестили около 50 души, сѫ я убили. Аскеръть ранилъ едно момче на 6 години, единъ старецъ и едно дете на 4 години, заловено живо; заловилъ още около 34 жени, закаралъ ги въ с. Бѣлица, отъ гдето ги върналъ назадъ, за да си идатъ въ селата си. Момчето се намира въ Кичево при бълг. владика. Женитѣ били отъ с. Жрбино. Седъмъ отъ върнатитѣ жени по заповѣдь на пашата въ Бѣлица отишли при мюдюрина въ Издеглавйе да му съобщатъ, че тѣ се връщатъ въ селото си. Мюдюринътъ ги посъветвалъ да си дойдатъ въ селото и другитѣ жени и старцитѣ. Далъ имъ едно заптие, за да ги изпрати до нейде. Заптието се връща, а по-надолу двама войника срѣщатъ женитѣ и ги подгонватъ; петь отъ тѣхъ избѣгали, а заловени били само две, които, обезчестени, сетне били освободени. На другия день пакъ всички жени избѣгали въ гората.

4. Сражение въ дуратичко на 31-ий августъ.

Предателтъ Велянъ Славковъ отъ с. Рѣчица още преди 5-6 дена, подозренъ, че крие нѣкакво предателство, билъ заловенъ отъ Аргировата чета и държанъ подъ арестъ за изследване. Четири-петь дена преди сражението четата, която пазѣла предателя, съглежда, че аскеръ отива къмъ Свинища и че е заграбилъ единъ булюкъ овци; нѣколцина четници се отдѣлили и открили огънь върху аскера, за да отърватъ ограбенитѣ овци. Вследствие на това четата се разтревожила и въ това време Велянъ сполучнлъ да избѣга. Той сетне е станалъ причина за сражението на 31 августъ както и за огромнитѣ жертви, които се дадоха.

На 30 авг. още Деянъ съ четата си е билъ въ Лешанско, гдето нѣколко четници се оплакали отъ селския войвода. И самиятъ попъ Василъ, председатель на селската комисия, се оплакалъ за нѣкакви кражби. Деянъ писалъ писмо на Узунова, който е билъ близу, да се прегледатъ тѣзи работи. Узуновъ пристигналъ съ своята чета отъ 60 души; сѫщевременно дошелъ и куриеръ отъ Велмеи съ писмо отъ селската комисия съ искане да имъ се прати една чета да ги олесни въ дигане снопье отъ полето, за да могатъ да вършеятъ въ гората нощемъ, тъй като денемь не можели това да правятъ — башибузукътъ не ги оставялъ. Узуновъ и Деянъ решили да замине тамъ лешанската чета. Презъ нощьта останахме тукъ, гдето си приготвихме храна, изпекохме едно юне и брави. Зараньта, на 31, изпратихме 7 души часови по високитѣ мѣста, да гледатъ. Щомъ излѣзоха часовитѣ горе, единъ се връща назадъ и ни съобщава, че се слушалъ силенъ гърмежъ отъ пушки откъмъ югозападъ кѫде Плаке. Следъ като дойде и другъ и каза че не само отъ тамъ се слушатъ гърмежи, но и откъмъ югъ, от-

къмъ Опеница, тогава ние си приготвихме печеното месо, коете още не беше раздѣлено, го раздѣлихме и преди да потеглимъ стигна и другъ часовой, който ни обади, че откъмъ западъ и откъмъ Куратица изпълнилъ аскеръ. Когато ние стигнахме до мѣстата на останалитѣ часовои, аскерътъ бѣше се доближилъ до тѣхъ и тѣ бѣха отворили огънь. Аскерътъ, устременъ да се качва по вишинитѣ, се отдръпна назадъ отъ залповетѣ на часовитѣ ни и потегли къмъ позициитѣ на Аргира, при Маркови-кули (Гърмешница). Повикахме старшиитѣ на четитѣ ни да се съветваме, кой кѫде да фане пусия, защото видѣхме отъ много рано движение на аскеръ. Отдѣлихме една група отъ четата на Деяна да отиде при часовитѣ, които бѣха отворнли ввче огънь, а Узуновъ отиде да хване височината „Св. Илия“. Дѣянъ останалъ подъ „Св. Илия“ съ 20 души на позициитѣ, отъ по-преди направени и изоставени отъ турския аскеръ. Преди да стигне Узуновъ на върха, срѣща едно отделение аскери отъ 50 души, които викали ура! и които на хава гърмѣли срещу своитѣ събратя, аскера. Ние помислихме да не е Петрушъ Чановъ съ беглишката и пласката чета, тъй като тамъ бѣха тѣ по-преди. Доле Узуновъ свободно вървѣлъ къмъ това отдѣление аскери, безъ да подозира измамата, като мислѣлъ, че това е Петрушъ Чановъ съ казанитѣ чети. Щомъ дошелъ много близко до това отдѣление аскеръ, увѣрилъ се, че не е Чановъ, а измама. Това се узна отъ отдѣленитѣ двѣ отдѣления отъ четници на Узуновъ, изпратени като авангардъ да хванатъ позиции. Часть отъ аскера била вече заела пусията на „Св. Никола“, но тамъ аскерътъ билъ скритъ. Друга часть отъ аскера, за да въвлѣче четата на позициитѣ, вървѣла по върховетѣ на планината срещу другия аскеръ и стреляла. Благодарение, че измамата е била открита, когато още четата не е била стигнала до позицията, иначе всички сѫ щѣли

да бѫдатъ избити. Тогава Узуновъ се връща и влиза въ Велмешкия балканъ. — Деянъ съ четата по това време билъ завързалъ силно сражение съ аскера, което продължавало около два часа. Най-сетне турцитѣ се качили на позициитѣ на юрушъ; затова четата отстѫпила не безъ жертви, а отъ турцитѣ сѫ паднали отъ 20 до 30 души. Разпредѣлена на три мѣста, четата отстѫпила, и следъ три дена на четвъртия изнурени, гладни м жедни се събрахме въ Велмешката планина надъ с. Велмеи. Но Деянъ съ отдѣлението си се срещналъ съ Узунова и заминали за Брежани. Стигнали вечерьта и приготвили храна за четата, но още недопечени бравитѣ, изпратенитѣ нѣколко четника да видятъ, шо става къмъ Куратичко, ни явиха, че аскерътъ иде отъ тамо, гдето бѣше преди сражението. На 31 ние бѣхме принудени да натоварим̀ъ печенитѣ брави на коне и заминахме къмъ повисокитѣ мѣста, по-сгодни за тази цель, именно въ „Чемерски долъ“. Деньтъ престояхме тамъ, на 1 септември, тамъ донесохме бравитѣ, вечерахме безъ хлѣбъ. Отъ тамъ заминахме за демирхисарското голѣмо село Илино. Тамъ останахме единъ день. Следъ това Деянъ отиде да се срещне съ своитѣ разпръснати отдѣления къмъ Велмеи, гдето и наистина на 2-ри се срещнали. Узуновъ, който съ четата си пакъ заминалъ за Брежани, писалъ Деяну писмо на 3. да заминатъ къмъ Куратица, за да видятъ последицитѣ отъ сражението. На 4. се срещнахме и заминахме да приберемъ и погребемъ жертвитѣ отъ нашитѣ чети, които бѣха около 30 души. Намѣрихме само 15-16 души и ги прибрахме. Въ сѫщото време се зададе откъмъ Свинища аскеръ та се принудихме да оставимъ останалитѣ непогребени, защото трѣбваше да отстѫпимъ. Отпосле съ Узунова отидохме въ с. Куратица и събрахме и мѫже и жени да ги насърдчимъ, понеже бѣха се доста изплашили. Тогава обезо-

ржжихме куратичката чета, която бѣше паднала духомъ. Отъ тукъ Узуновъ съ Деяна се върнали въ Лешани и куратичката чета съ тѣхъ. Тукъ се раздѣлихме: Узуновъ замина за Преспанско, а Деянъ къмъ Велмейското.

Къмъ срѣдата на септемврий Деянъ съ Чановъ съ около 80 души четници били въ Плакската планина, въ мѣстностьта „Мазитарь“ Презъ една нощь разпратили стражи предъ зори да гледатъ, да не би да бждатъ нападнати. Сами войводитѣ били принудени да излезатъ и разгледатъ мѣстностьта и виждатъ, че откъмъ Речица иде аскеръ къмъ насъ и откъмъ Куратица сжщо. Отстжпихме подъ селото Брежани и минахме въ Велмейскитѣ планини. Тогава се завърза сражение въ Лешани.

Сражение на 14 септемврий при Лешани.

Следнитѣ сведения сж записани споредъ разказа на Миладинъ Ивановъ отъ Жрбино, четникъ въ Деяновата районна чета на Долна Дебърца, а по време на въстанието ржководитель на лешанската чета. Войвода на тая селска чета бѣ Миладинъ Стойковъ отъ селото Лешани.

На 14 септемврий зараньта, още не събудени, четитѣ бѣха по върховетѣ на планината, а ние съ попъ Васила бѣхме при фурната. Четитѣ видѣли, че иде много силенъ аскеръ откъмъ Ресенъ презъ Буково—Плаке—Брежани, охридски аскеръ откъмъ Куратица, силурскиятъ откъмъ Куратица и Лешани. Отъ тритѣ посоки трѣбва да имаше до 4000 д. аскери. Нашата чета бѣше отъ 30 души, но при насъ бѣха и плакската чета съ 60 д., Деяновата чета 40 души, опеничката чета 15—16 души, куратичката — 25 души. Като видѣли много аскери, четитѣ отстжпили, безъ да съобщатъ и намъ. Отъ опеничката чета дойде Стоянъ Настовъ и всичко ни каза. Време обаче нѣмаше да бѣгаме. Следъ малко аскеръ

ни навяхна отгоре. Почнахме да бѣгаме—азъ, попъ Василъ, Стоянъ и 30—40 души невъоржжени мжже — фурнаджии, касапи, куриери и др., всички отъ Лешани. Бѣгайки, аскерътъ наближи насъ, па и ние вече не можехме вече да бѣгаме. Залегнахъ самъ азъ и почнахъ да стрелямъ, а другитѣ продължаваха да тичатъ нагоре. Попъ Василъ на десеть разкрача отъ мене по-горе залегна и стреляше, но падна убитъ, а сетне главата му взеха турцитѣ отъ Ново село. Като взели главата на попъ Васила, пѣели, веселили се и играли, защото убили башъ-комитата и чакали голѣмъ бакшишъ отъ султана. Сетне пояса и табакерата му ги видѣли въ Охридъ у аскери. Азъ самъ видѣхъ, че повалихъ трима турци като се отбранявахъ, но отпосле чухъ, че въ Охридъ се приказвало, че паднали 11 души убити, — това казвали самитѣ турци. Азъ изхарчихъ 14 патрона. За попа казвали, че изхарчилъ до 70 патрона, че сума аскеръ съсипалъ, и ако не му счупили пушката, щѣлъ да продължава и щѣлъ да избие още мнозина. Другитѣ избѣгали къмъ Крапчи-долъ. Само едного ранили — отъ Белчища. Азъ пъкъ, обиколенъ отъ всѣкжде отъ аскеръ, прекратихъ стрелбата и се прикривахъ отъ леска въ леска до вечерьта. Презъ нощьта половината отъ четата отиде въ Лешани, другата половина остана близу, 4 ч. до насъ, въ мѣстностьта „Бели Водици.“ Говеда, брави и др. жива стока отъ Велмеи, Брежани, Лешани турцитѣ забраха съ себе; житото изгориха и всичко, що срещаха предъ себе си, унищожаваха.

На 15 зараньта се разтури аскерътъ—всѣки замина отъ кжде бѣше дошелъ. Тогава азъ вече бѣхъ вънъ отъ опасность и заминахъ въ Слатинско при другитѣ чети.

Сражение на 31 августъ при „Марково долче".

Опеничката чета подъ управлението на Аргиръ Мариновъ, старъ учитель въ Охридъ, бѣше разположена при мѣстността „Марково долче", мѣстность, която захваща едно пространство отъ 5 километра на дължъ и ширъ и се намира между селата Куратица, Речица, Свинища и Завой. Селски войвода на опеничката чета бѣше Блаже Митревъ отъ с. Опеница. Числото на четницитѣ въ тая мѣстность бѣше 30 души опеничани, 10 души граждани, 20 души велгощани, 10 души завойци и 5 д. косляни. Гражданитѣ, кослянитѣ, завойцитѣ и опеничанитѣ се ржководѣха отъ Аргира, а велгощанитѣ отъ Иончета Шокаровъ. Всичкитѣ четници бѣха разположени на позиции, като държаха все границитѣ на мѣстността. Три дружини отъ по 10 души бѣха на позиция откъмъ шосето. Тѣ не пропускаха ни пиле да мине по шосето Ресенъ—Охридъ, за да не нахлуе неприятелтъ откъмъ града презъ турското село Расино. Друга бѣше на „Висока чука" или „Кюле", най-високъ връхъ надъ „Марково долче", отъ гдето можеше да се наблюдава движението на неприятеля било отъ Буково било отъ Силурски ридъ, било отъ Демирхисара. Други две дружини бѣха на високитѣ ридове откъмъ Плаке и Речица. Така разположени, четницитѣ пазѣха 200 семейства, които бѣха настанени въ Марково долче, гдето бѣха и складоветѣ съ храна, приготвена за четитѣ пъкъ и за семействата. Тамъ си имаше и фурна и кошове съ жито и кухня и готвачи и всичко. Тамъ се намираше и разпоредителна комисия за храна на хората въ тая мѣстность. Между „Високо-дърво" и „Висока-чука" и то по̀ настрана къмъ югъ, между селата Сируля и Куратица, бѣ разположена една часть отъ куратичката чета подъ старшинството на куратичанеца Христо Пе-

ковски и подъ прямото управление на Н. Анастасовъ. А още по на югъ другитѣ три групи отъ куратичката чета подъ управлението на Иовета Сърбиновъ. А най-отгоре на северъ при върха „Вишеслоецъ“ на разстояние петь километра бѣше войводата Деянъ съ 30 души. По на изтокъ отъ Деяна на два километра растояние бѣше Узуновъ съ 45 души. На югъ отъ Узунова на разстояние два километра бѣше плакската чета, състояща отъ 30 души подъ управлението на Петъръ Чановъ. Така бѣха разположени четитѣ, когато на 30. августъ презъ нощьта срещу 31. аскеръ и башибозукъ на брой 7000 души съ топове, товарени и нетоварени коне се разположи една часть на шосето, а друга часть откъмъ Буково на Плаке, друга откъмъ Сируля на Вишеслоецъ, друга откъмъ Расино на Високо дърво, друга откъмъ Свинища на Речица и друга бѣ слѣзла въ Куратица. А пъкъ между мѣстноститѣ Високо дърво, Вишеслоецъ, Висока чука бѣха сирулскитѣ и куратичкитѣ семейства — около 200, и тамъ имаше фурна, плетени кошове съ жито, до 20—30 чувала брашно за въстаницитѣ, тоя день пристигнало отъ демирхисарскитѣ воденици, защото навсѣкѫде въ нашенско тогава воденицитѣ бѣха изгорени. Тамъ бѣше и арсеналътъ, гдето работѣха покойнитѣ Дуле Пармаковъ, Антонъ Узуновъ, Левъ Чиновъ, Ламбе Берберчето и граждани отъ Охридъ. Тамъ бѣше и старият Велянъ отъ Збѫждье и Спасе, които бѣха часовии на арсенала. Тамъ бѣше и Лазаръ Шокаровъ, учитель отъ Велгощи, оставенъ да приготовлява списъци за сраженията. Тамъ бѣше и гражданинътъ Стефанъ Коцевъ, когото болѣха нозетѣ та му бѣ разрешено да почива. Отъ всички страни неприятельтъ дебнешкомъ се приближавалъ до позициитѣ, докато билъ съгледанъ отъ нашитѣ, които отъ всички страни откриха огънь съ изключение на плакската чета и на Узуновата,

които безъ да откриятъ огънь отстжпиха. Деяновата чета откри огънь и подържа се малко време едната часть отъ потерата, горе обаче и той, като видѣ, че Узуновъ и плекската чета ги нѣма, следъ двочасова престрелка отстжпи. Неприятельтъ отъ горнитѣ страни свободенъ, взе да доближава къмъ другитѣ позиции и по такъвъ начинъ ни заобиколи отъ всички страни, тъй че пилета да бѣхме, не можехме да прехвъркнемъ. Съ време още „Високо-дърво“ бѣ завладѣно отъ неприятеля, а дружината, що бѣше тамъ, се избави като отстжпи незабележено, защото мѣстото е гористо. Топоветѣ бѣха разположени на върха „Мазано“ между „Високо-дърво“ и „Висока-чука“. Куратичката чета следъ три часова престрелка видѣ, че неприятельтъ ще я блокира отъ всички страни та отстжпи отъ позицията си и дойдохме до Висока-чука при Аргира. Съ голѣмо въодушевление се сражавахме най-напредъ. Гърмогласно ура! Отъ страна на четницитѣ, които се сражаваха отъ Висока-чука, цепѣше въздуха. Тамъ бѣха и ония отъ арсенала. Всички се събрахме около 45 души. Обаче въодушевлението не бѣше за много, тъй като не можахме да противостоимъ на множеството, което отъ всички страни се приближаваше. Решихме да отстжпимъ като оставимъ тамъ само 10 души, които да замамватъ неприятеля, докато отстжпи останалата дружина. И тъй дойдохме на фурната, пийнахме по една ракия, която Аргиръ бѣ си запазилъ за лоши дни, и тръгнахме нагоре къмъ плаkската страна съ цель да хванемъ високитѣ мѣста. Но щомъ изминахме сто крачки, чухме предъ насъ залпове, отъ което разбрахме, че пжтьтъ ни е хванатъ. Набързо решихме и се върнахме назадъ въ долчето, което почти бѣ блокирано отъ неприятеля. Но имаше много добри позиции, тъй, че и ако станемъ жертва, баремъ ще се сражаваме юнашки. Щомъ дойдохме

до самото долче. ето сурия мѫже, жени, деца, обладани отъ панически страхъ, бѣгатъ нагоре. Питаме ги, що има. „Бѣгайте — казватъ — че аскерътъ накачи по долъ угоре.“ Щомъ се чуха тия думи, нашитѣ безвесть се впуснаха пакъ назадъ на рискъ, обаче напливъ отъ аскеръ било навсѣкѫде, та не имъ дадоха възможность да престѫпятъ нито 50 крачки и всички до единъ бѣха избити, обискирани, съблѣчени голи и изгорени отъ огъня, който бѣ накладенъ за да изгори и самата гора. Ние, които останахме въ долчето, всичко имахме три пушки. Съ мене бѣха Иове Сърбиновъ, куратичкиятъ войвода и Георги Тасевъ, четникъ отъ куратичката чета. А безъ орѫжие, както и по-напредъ споменахъ, бѣха 200 семейства и повече, но отъ тѣхъ едни изкрити по дупкитѣ, други пъкъ така въ самия долъ, — ужасъ! плачатъ, викатъ. Неприятелтъ бѣ завладѣлъ долната часть на дола и заробилъ всички жени и деца, що се намѣрили тамъ, и веднага бѣха откарани въ селото Коселъ въ кулата на Мефаинъ-ага. Тамъ, гдето бѣхме на позиция, на 6—7 крачки до насъ имаше около 40—50 жени и моми отъ селото Куратица. Надъ насъ аскеръ пълно и търкаля въ дола цели канари, откъртвани отъ скалитѣ. Насъ куршумитѣ не можаха да ни намѣрятъ, до когато стояхме на позиция, освенъ ако дойдатъ до насъ. Най-после, следъ като се унищожи всичко наоколо, дойде и нашиятъ редъ. Една група отъ 50—60 души турци нахлува въ дола и слиза къмъ насъ. Обаче щомъ се появиха, три пушки изгърмѣха въ залпъ и трима арнаути паднаха, а съ това се всѣ паника у неприятеля, който не знаеше, какъ да бѣга назадъ съ кряскане „гери гяуръ варимишъ!“ Следъ това ние отстѫпихме на втора позиция, малко по-настрана отъ първата и чакахме да бѫдемъ нападнати. Подиръ единъ часъ ри бурията и безброй залпове оглушиха мѣстото, гдето

паднаха мрътви тримата турци. Въ туй време куратичкитѣ жени, които бѣха на туй мѣсто, избѣгаха надоле по долчето, коя ранена въ ржката, коя въ нозетѣ, коя на друго мѣсто, коя грабнала пеленаче, коя по две деца и пр. Но бѣгайки отъ едни залпове, бѣха посрещани отъ други отъ срещната страна. Ние не мърдаме вече отъ позициитѣ и чакаме да посрещнемъ съ отворени гръди и насочени пушки неприятеля или отъ горе или отъ доле или отъ дветѣ страни. За наше щастие и за щастие на 700-тѣ души, които бѣха безъ оржжие въ долчето, аскерътъ, следъ като си дигна труповетѣ, се върна назадъ и вече не се опита да дойде въ долчето. Когато се мръкна, излѣзохме да видимъ, где е аскерътъ и кой о убитъ, кой раненъ. Научихме, че аскерътъ се раздѣлилъ на нѣколко дружини и отишелъ да пренощува въ селата Куратица, Плаке, Свинища и Буково. Прибрахме раненитѣ, настанихме ги въ дупкитѣ и имъ дадохме първа помощь. Решавахме, кѫде да заминемъ и се пръснахме едни на една страна, други на друга. Останахме съ раненитѣ само 5 души. На другия день излизаме да погребемъ мрътвитѣ и не бѣхме успѣли трима да погребемъ, когато пакъ чухме залпове и втората вечерь и ние отстѫпихме къмъ Завой. Следъ три дена, като видѣхме, че аскерътъ замина за гр. Охридъ, върнахме се на полесражението и цѣли два дена се занимавахме съ погребване мъртвитѣ.

Действията въ Селце (Джупа).

Въстанието се обяви на 20 юлий и още презъ нощьта войводата Цвѣтко Христовъ съ 10 души отъ постояннитѣ отъ районната малесийска чета подигна мѫжкото население въ Селце и въ близкото село Бурунецъ, — отъ дветѣ села до 40 души. Селски войводи бѣха Секула отъ Селце и Трайче отъ Бурунецъ. Разпоредба бѣ

дадена: 1-ва пусия да бѫде на „Душаница“, надъ село, 2-ра на „Калето“ и 3-та отъ „Калето“ нагоре до рудината „Али-пашица“. — На 21 зарань̀та дойдоха 20 души Локвени за да усилятъ четата, но отъ тѣхъ само 10 души бѣха съ добро оржжие, а другитѣ кой съ казма, кой съ лопата. Въ Локовската мѣстность въ низинитѣ на четири мѣста раздѣлени бѣха овцитѣ на бачията при Млака. Тѣзи бачила били турски и овчаритѣ сѫщо тъй били турци. Още презъ нощьта били изпратени по 3—4 души на всѣко мѣсто гдето спѣли овцетѣ, за да отворятъ огънь на овчаритѣ, ако се противятъ, или ако отиватъ да обадятъ. Тѣзи зарань̀та, като видѣха четитѣ, опитаха се да стрелятъ. Тогава четата отвори огънь и изби овчаритѣ — десетина души. Отъ пусията пъкъ „Рудина“ се приближили до бачилото при Млака и тамъ бидоха избити и овчаритѣ съ кехаята — баща на Феризъ, чаушъ на джупанскитѣ овчари отъ Коджаджикъ.

Почнаха още отъ зори да дохождатъ откъмъ Джупа башибозуци, когато вече бѣха избити овчаритѣ и чуха гърмежитѣ. Взеха да се събиратъ близко до „Калето“, гдето бѣше нашата втора пусия, но не отвориха веднага огънь, защото бѣха малко и чакаха да се събератъ повече. Следъ единъ часъ дойде една потера отъ 300 души. Тогава се почна сражение между нашата втора позиция и башибозука. Понеже силата на противника бѣше голѣма, а въ „Калето“ на пусията бѣха 8 души наши хора, съобщихме на другитѣ пусии да бѫдатъ на щрекъ и готови за помощь. Тогава отворихме огънь и продължихме около $^1/_2$ часъ и се оттеглихме къмъ горнитѣ пусии, защото башибозуцитѣ пробиха пусията ни отъ четири страни и ние съ по-рѣдки залпове полека отстѫпвахме като се редувахме — половината отстѫпва, половината запазва отстѫпващитѣ съ стрелба срещу неприятеля. Отстѫпването се продължи до мѣ-

стността „Пажитно“ (Локовско). Тамъ си отпочинахме, тъй като се виждаше, че потерата не смѣе да ни преследва; мѣстото бѣше удобно за насъ. Башибозукътъ се повърна малко назадъ, за да чака помощь. Отъ тамъ се дигнахме и отидохме до Жржанската рѣка при мѣстността „Хума“ (Ума). Тукъ заклахме четири овна отъ заграбенитѣ отъ бачилото за храна на четата. Тогава пристигна известие чрезъ една жена, че другитѣ пусии били обсадени. Веднага оставихме закланитѣ овни и се притекохме на помощь. Стигнахме до „Църни-каменъ“. Аскеръ отъ Джупата вече бѣше пристигналъ и се сражаваше съ четитѣ, които бѣха подъ войводството на Тасета Христовъ. Горе въ пусиитѣ бѣха Жржанската, половина отъ сбжжката и Тасевата чета. Когато вече ние бѣхме пристигнали и се готвѣхме да ударимъ неприятеля въ гърбъ, забелѣза ни часовоятъ и почна тржбата да свири на отстжпване. Тогава ние съ два-три залпа и съ гърмогласно ура! почнахме да гонимъ аскера. Нека се знае, че тукъ бѣ войводата Цвѣтко. Почна да бѣга аскерътъ безъ да стреля и отъ рудината го изгонихме; отиде си къмъ Дебъръ и вече не се върна тоя аскеръ.

На 21. тоя день, откато изпждихме аскера, отъ другитѣ пусии до 500 души башибозукъ стоеше два часа далаче отъ насъ, но не се доближи и не отвори огънь. Около пладне се прекрати сражението и ние си починахме. Срещу 22 презъ нощьта всички войводи и старши на четитѣ, се събрахме при Тасета на рудината за да се съветваме, що да правимъ на другия день. Решихме всички да останемъ и на втория день на сжщитѣ пусии, понеже ни се виждаха добри. Презъ нощьта още пристигна единъ таборъ Дебърски аскеръ — съ товари припаси. Щомъ пукна зора, удариха на насъ на пусията „Църни-каменъ“, гдето бѣ войводата Цвѣтко съ 25 души. Следъ силна, непрекжсната часова престрелка пусията

трѣбаше да я напустнемъ, тъй като аскерътъ и башибозукътъ бѣха многочислени. Оставихме две жертви въ пусията: Ангеле Спасовъ отъ Бурунецъ и Секула Ходжа отъ Селце. „Азъ — разказва войводата Цвѣтко — останахъ на пусията, защото не можехъ да слеза, бѣхъ заобиколенъ отъ всѣкжде. Самъ останахъ и два часа още отчаяно продължавахъ борбата срещу толкова неприятели; най-после бѣхъ раненъ отъ единъ залпъ на десетина мѣста, но неопасно: на срѣдния пръстъ на лѣвата ржка, на дѣсната ржка палецътъ, на дѣсната ржка дебелото месо и по-доле на десетина мѣста. Сжщиятъ залпъ ми счупи и пушката та вече не можеше да се стреля. Заедно съ пушката паднахъ въ несвесть подъ камъка. Имахъ и една шашка, която ми се закачи о камъка горе. Когато видѣхъ, че пушката бѣ строшена и шашката останала горе, обърнахъ цевьта на пушката къмъ турцитѣ, а тѣ се изплашиха и налѣгаха, като мислѣха навѣрно, че сме множество, и бездѣйствуваха, не стреляха. Тогава азъ се промъкнахъ презъ шумака и се оттеглихъ на 100 крачки къмъ другитѣ пусии. Въ това време почнаха подиръ мене силни залпове, но не можаха да ме улучатъ. Пристигнахъ до другитѣ пусии. Отъ тамъ се качихъ на единъ конь и заминахъ съ другитѣ ранени къмъ Дебърца, за да се церя. Ранени имаше 7 души. Дадохме една жертва отъ с. Жржаново при горнитѣ пусии, — не помня името.

Два часа следъ пладне на 22, като видѣхме, че тамъ вече не бѣше възможно да се държимъ, почнаха четитѣ да отстжпватъ къмъ Караорманъ и сражението вече се прекрати. Войската и башибозукътъ по рудината преследваше четитѣ до мѣстността „Славей“. Оттамъ вечерьта се върнахме назадъ. На връщане аскерътъ и башибозукътъ грабѣха, безчестѣха по селата, убиваха беззащитни, стари хора, деца, жени. Тогава сж били

избити до 20—30 души отъ селата Сбжжди и Жржаново.

Цвѣтко събралъ четитѣ отъ дветѣ села въ „Манастирище“, въ ливадитѣ, близко до „Калта“, гдето имъ прочелъ възванието и прогласилъ въстанието. Тасе пъкъ това сторилъ за тритѣ села: Присовяни, Сбжжди и Жржаново въ Сбжжката мѣстность „Езерище“, — една равнина като тепсия, ливада, горе въ планината.

Действията въ село Ташморунища (Малесия).

На 19 юлий стариятъ четникъ Пантелей отъ с. Октиси по заповѣдь на районния войвода Тале заминалъ за с. Морунища, гдето поканилъ и стружкитѣ полски села на въстание—селата Лъжани, Драслаица, Глобочица и имъ прочелъ възванието. Още на 20 зараньта селската морунишка чета, състояща отъ 40 души, се сбила въ селската гора, а на 20 вечерьта и презъ нощьта се придружили къмъ четата всички въоржжени и невъоржжени мжже отъ Лъжани и Драслаица. На 21 лъженскиятъ и морунишкиятъ свещеници отишли въ мюдюрлука въ Велгощи и заявили, по заповѣдь на Пантелета, който бѣ опредѣленъ за командуващъ четиритѣ чети, да заявятъ, че комити дошли презъ нощьта въ селата имъ и насила откарали всички селянн въ гората. Презъ тоя день четиритѣ чети наброяваха до 130 души въоржжени и невъоржжени съ пушки до 80 души. — На 22 юлий следъ пладне Пантелей изпратилъ въ ближнитѣ турски села Богойци, Мислодежда, Наумъ и Татеши, написани по турски писма, съ които ги подканва да мируватъ, за да не имъ причини вреда. Въ сжщото време изпраща такъво писмо и въ турскитѣ села Джбовяни и Велеща, но вече тѣхъ кани да излѣзатъ на мегданъ. На тѣзи чети било опредѣлено да развалятъ джбовянския мостъ на р. Черни Дримъ и да нападнатъ поменатитѣ две турски села. Вечерьта на 22, щомъ се смрачило, четницитѣ за-

палили около 20 огнйове наредъ въ планината и окачили нѣколко червени знамена по високитѣ мѣста на планината, които се виждали отъ далеко и отъ всички околни села па и отъ Струга. Презъ нощьта на часть отъ четитѣ е било разпоредено да нападне турскитѣ села Джбовяне и Велеща, а друга чета заловила пжтя за Малесията съ цель, щото следъ отстжпването пжтьтъ да е чистъ. На 23 преди съмване четата, състояща отъ около 32 въоржжени и толкова невъоржжени, открила огънь на турскитѣ села Велеща и Джбовяни. Тѣ били близко до пусиитѣ — $^1/_4$ часъ презъ Дрима. При Морунища Дримъ извива и взима направление северозападно на дѣсния, а на лѣвия сж казанитѣ турски села. Войската, която постоянно стои въ Велеща, около 100 души заедно съ 300—400 души башибозукъ, отговорила на открития отъ четата огънь и се завързало силно сражение. Четитѣ, като видѣли, че сж нападнати отъ голѣми неприятелски сили, почнали постепенно да отстжпватъ, а неприятельтъ, възползуванъ отъ изгодитѣ на мѣстото, се наредилъ терасообразно и почналъ постепенно да пристжпва, запазванъ отъ междитѣ и зидищата, докато пристигналъ около пладне до селата, които запалва отъ нѣколко страни. Презъ това време трима селяни, скрити въ черквата, като видѣли, че нѣколко войници идатъ да запалятъ и черквата, откриватъ огънь и убиватъ двама отъ тѣхъ. Пристигнала голѣма часть аскеръ и башибозукъ и ги избила и тримата въ черковния дворъ. Селото, щомъ видѣло наближаването на аскера и башибозука, всички го напуснали и се изпокрили въ планината, съ изключение на нѣколко стари жени и мжже, които били изгорени въ пламъцитѣ. Една болна жена съ две дребни дечица била скрита въ кжщата си; на-влиза аскеръ, изважда я навънъ безъ да ѝ причини вреда, запалва и нейната кжща. Сражението било най-силно въ 9 часа по турски следъ пладне, когато пристигнала нова

помощь на неприятеля отъ 300 души войска отъ гр. Охридъ. Сражението траяло цѣлъ день чакъ до вечерьта. Останалитѣ 9 души въоржжени селяни заедно съ селския си войвода Цвѣтко Тасевъ съ голѣми мжки въ атака си пробили пжть между гжститѣ непиятелски редове по течението на р. Дримъ и се отбили въ Глобочката планина, гдето ги чакаха отпонапредъ изпратенитѣ чети, за да пазятъ пжтя. Презъ тоя день сражаващитѣ се четници не сж яли нито пили и като сж стояли цѣлъ день срещу огъня и силния слънчевъ пекъ, толкова ожъднѣли, щото вечерьта, като се отдалечили отъ неприятеля, пуснали се бързо вжтре въ рѣката Дримъ, за да утолятъ жаждата си. Поради сражението цѣлото село, съ изключение на една кжща, биде изгорено, добитъкъ и всичка покжщнина бидоха разграбени, нивитѣ изгорени, черквата ограбена и изгорена само отвжтре. Паднали бѣха съ оржжие 11 души и 14 души невъоржжени и още 4 души ранени. Отъ неприятеля, споредъ сведения на очевидци, имало убити около 70 души, на едни отъ които тѣлата плували по Дрима, — тамъ сж били хвърлени, — а други дигнати съ коли на другия день. Сжщия день турцитѣ уловили двама селяни безъ оржжие отъ с. Драслайца и една морунишка мома, която завели въ с. Лобунища и сж я потурчили за жена на Асанъ, касапинъ: двамата сж ги завели въ мюдюрлука въ с. Велеща и следъ голѣми истезания да ги накаратъ да изповѣдатъ всичко, що знаяли по движението, закарали сж ги въ Охридъ и ги затворили. Тѣлата на убититѣ, въоржжени и невъоржжени селяни въ това сражение останали непогребени. Селскитѣ кучета презъ 2-3 седмици се хранѣли отъ лешоветѣ на погиналитѣ и отъ време на време сж носили въ селото — коса, ржка, кости, човѣшка глава и пр., та мѣстността отъ селото, гдето сж паднали жертвитѣ, е била цѣла вонясала — не можелъ човѣкъ да мине тамъ.

Останалитѣ чети още на другия день, на 23, се отбили въ Малесията, а морунишкитѣ жени и деца заедно съ нѣколцина старци останали въ Глобочишката планина. Башибозукътъ и аскерътъ дълго време следъ сражението всѣки день посещавали изгорѣното село за да ограбятъ, каквото е останало. Две седмици следъ сражението, старцитѣ женитѣ и децата, принудени отъ глада, дошли въ селото си и се установили около пепелищата, а презъ това време башибозукътъ и аскерътъ обезчестявали и изтезавали женитѣ и децата, докато нѣколцина старци заедно съ нѣколцина невъоржжени селяни се предали на аскера въ Велеща. Принудени сж били да направятъ това, защото аскерътъ нито имъ позволявалъ да живѣятъ въ селото, нито да просятъ въ околнитѣ села, нито да работятъ. Често имало случаи, когато женитѣ отивали да просятъ по ближнитѣ села и въ гр. Струга, а като се връщали, били заловени отъ башибозуци на джбовянския мостъ и всичко изпросено имъ ограбвали и хвърляли въ рѣката.

Ней-много паднаха въ сражението отъ четата на полескитѣ села Лжжани и Драслаица, които бѣха научени на боево изкуство.